

Boekbesprekingen en signaleringen

Het herbergleven in Kortrijk

G. Hoebeke

Het boek "Het herbergleven in Kortrijk" is het resultaat van een langdurig volgehouden inspanning. Om de massa gegevens en anekdotes, die in het tweede deel "Inventaris van de Kortrijkse Herbergen" vermeld worden, te verzamelen zijn wellicht jaren nodig geweest. Het boek is mooi uitgegeven op kunstdrukpapier (150 gr houtvrij glanzend maco), wat de talrijke foto's, uit heden en verleden, en de tekeningen haarscherp doet uitkomen. Zoals te verwachten met zo'n onderwerp, is veel aandacht besteed aan de mensen van Kortrijk zelf: zakenlui, vinkenzetters, duivenliefhebbers, waarden en waardinnen, de schrijver zelf (blz. 133), wielrenners, studenten, kaarters, biljarters, muzikanten, schutters, ... ze zijn er allemaal. De afwerking laat niets te wensen over. Ingebonden in vlaslinen band en voorzien van een geplastificeerde stofomslag is het boek een sieraad voor elke bibliotheek. De auteur voegde er een uitgebreide bronnenlijst aan toe, informanten inbegrepen, en ook een lijst met gebruikte afkortingen. Achteraan zorgen de noten, de registers van persoons- en andere namen en de illustratieverantwoording ervoor dat het boek alle relevante informatie geeft.

"Het herbergleven in Kortrijk" bestaat uit twee delen: de reeds vermelde inventaris en het algemene deel I met een beschrijving van het herbergwezen in het Ancien Régime en in de hedendaagse tijd. In hoofdstuk I worden de herbergen in het Ancien Régime beschreven. Eerst komen de verordeningen aan bod, waarvan de vroegste dateren uit het begin van de 16e eeuw. In "De nering van de H. Laurentius" gaat de schrijver dieper in op de beroepsvereniging van de herbergiers. Toetreding tot de nering vereiste enkel de toelating van de magistraat en een minimumleeftijd van 25 jaar. Met de komst van de Franse revolutie werden alle neringen afgeschaft. Er waren twee soorten bier: "groot bier", ongeveer zoals het huidige bruine patersbier en "klein bier", dat meer op water leek dan op bier. In 1717 leverden de 16 grote Kortrijkse brouwerijen samen 743.000 liter bier. Op het brouwen moesten accijnzen betaald worden en er waren regelmatige controles van huizen die verdacht werden van clandestien brouwen. Om bedrog in de herbergen tegen te gaan werd vanaf 1687 bepaald dat potten, kannen en biermaten niet verkocht mochten worden als ze niet door de stadsijker geijkt waren. Blutsen en deuken moesten uit de bierpotten uitgeslagen worden! Op klein bier moesten geen lasten betaald worden, op groot bier daarentegen wel. Om de concurrentie te

vermijden met goedkope herbergen op het platteland, die geen stadsaccijnzen moesten betalen, werd in 1455 verordend dat de Kortrijkzanen binnen de keurstaken geen bier of wijn mochten drinken zonder accijnzen te betalen. Keurstaken waren staken die een gebied van een kwart mijl rond de stad afbakenden.

Het tweede hoofdstuk gaat over de hedendaagse tijd en handelt over tien aspecten van het herbergleven nu, gaande van reglementen, over bier en jenever tot ontucht en herbergnamen. In de *reglementen* behandelt de auteur de periode vanaf de Franse bezetting tot begin 2002. Hygiëne, sluitingsuren, belastingen, dronkenschap en de wet van 3 april 1953, waarin alle voorgaande wetsbepalingen inzake dranksluiterijen werden samengebracht, komen aan de orde.

De voorloper van de huidige *beroepsvereniging Fed.Ho.Re.Ca* voor Zuid-West-Vlaanderen werd opgericht in 1941 voor Kortrijk alleen. Later breidde de vereniging uit tot de andere gemeenten in Zuid-West-Vlaanderen. In 2000 waren 285 horeca-zaken lid van de vereniging. *Bier en jenever* worden geleverd door de brouwerijen en stokerijen. In 1900 waren er in België nog 3.223 brouwerijen; nu blijven er nog een 120-tal over. In Kortrijk verdween de laatste brouwerij in 1968. Veel brouwers werden bieruitzetters. Men maakt onderscheid tussen de verplichte cafés, die verplicht zijn het bier van hun brouwerij af te nemen, en vrije cafés die eigendom zijn van de uitbater. In 1998 waren er te Kortrijk nog 51% verplichte cafés. Een tabel geeft het aantal Kortrijkse café's voor 23 brouwerijen in de jaren 1906, 1950 en 1998. Dit is een duidelijke illustratie van de teloorgang van het aantal brouwerijen door de jaren heen. Jenever werd overvloedig gedronken in de kroegen van de 18de en 19de eeuw. De Vlaamse jenevers waren van slechtere kwaliteit dan de Nederlandse, maar het verbod in 1831 op de invoer van Hollandse jenever, deed het aantal stokerijen toenemen. De enige nu nog bestaande stokerij in Kortrijk is die van Sint-Pol in de Gentsesteenweg.

Moeilijk te geloven, maar er worden 38 soorten etablissementen vermeld in *Terminologie*. Zo waren er de afspanning waar men paarden kon uitspannen en onderdak geven, de herberg waar reizigers onderdak vonden en de kroeg, een herberg van slecht allooi waar, behalve drinken, dobbelen en vechten, ook nog andere dingen gedaan werden. Aan café-chantant, nachtverblijf en hotel wordt een afzonderlijke paragraaf gewijd. Het café-chantant ontstond in 1773 te Parijs. Er werd voor het publiek gezongen. Vóór '14-'18 waren de Kortrijkse café-chantants voorzien van orgels en café- of straatzangers; na de oorlog werden die geleidelijk aan verdrongen door fonografen en orkestjes en nog later door de huidige hifi-installaties. De oudst bekende Kortrijkse liedjeszanger trad op in de jaren 1830. Albert Cattebeke was de laatste Kortrijkse zanger op de maandag-

markt in Kortrijk. Een andere zeer bekende marktzanger was “Tamboer” uit Eeklo. Hij zong tot in de jaren 1930. In die jaren waren er veel zangverenigingen, zodat dikwijls spontaan in een café twee tafels tegen elkaar geschoven werden en iemand van het gezelschap er op sprong en liedjes ten beste gaf, die door het hele gezelschap meegezongen werden. Na de bevrijding brachten de Amerikanen de eerste jukeboxen binnen; ze zijn nu bijna allemaal verdwenen. Orkesten waren ook een rage van na de Tweede Wereldoorlog. Vele zijn ten onder gegaan door de opkomst van de elektronische geluidsinstallaties.

Veel herbergen verschaften vroeger nachtverblijf. De aanleg van de spoorweg Kortrijk-Gent in 1839 verhoogde de mobiliteit gevoelig. Dezelfde reglementering was geldig voor hotels en voor herbergen. Sommige nachtverblijven hadden een specifiek cliënteel. Zo verbleven Noord-Afrikaanse tapijtleurders voor de oorlog in de Sionstraat. Door de opkomst van de auto verdwenen de meeste nachtverblijven. Er zijn nog enkele verblijven overgebleven, als permanent onderkomen voor mensen die het niet breed hebben. De belangrijkste hotels tijdens het Ancien Régime waren ook standplaatsen voor de postkoetsen. Nu zitten de hotels in Kortrijk in de lift: in 1980, 1999 en 2002 waren er onderscheidenlijk 161, 316 en 395 kamers.

Het *Uiterlijk van de herbergen* heeft in de loop van de jaren wel enige verandering ondergaan. De oudste afbeelding van een Kortrijkse herberg dateert van 1580. Het was “In die Swane”, een huis met twee verdiepingen. Latere schetsen tonen hotels met twee en drie verdiepingen. Buiten het stadscentrum waren de herbergen eenlaagswoningen met een strooien dak, later vervangen door pannen. De onderste rijen bakstenen werden zwart geteerd om vocht en insecten tegen te houden. Nu blijft er slechts één exemplaar meer over: “In de Lange Munte” aan de Oudenaardsesteenweg.

De inboedel van 17e eeuwse kroegen is ons bekend door schilderijen van Teniers en Brouwers. Staten van goed lichten ons in over de inrichting van herbergen in de 18e eeuw. In deze eeuw werd het bier uit vaten in de kelder getapt en naar boven gebracht in kruiken. Daarna werd er getapt d.m.v. bierpompen. Dit waren handpompen die het bier tot aan de tapkast brachten. Andere uitrustingen waren zinken kuipen om ijs in te leggen om flessenbier fris te houden, Leuvense stoven voor de verwarming en ook vuurpotten met gloeiende kooltjes om pijpen aan te steken, spuwbakken voor de “sjekers”, wekelijks te vernieuwen vogelpikblokken, enz...

De Functies van de Herbergen tonen duidelijk welk een grote rol de herbergen speelden in de maatschappij. Administratief deden herbergen dienst als gemeentehuis, hielden politici zitdag in café's of hadden en

hebben er notariële verkopen plaats. Sommige herbergen fungeerden als culturele centra, rol die nu overgenomen wordt door de gemeentelijke centra. Economisch waren herbergen belangrijk als stopplaatsen voor postkoetsen en vervoerdiensten en nu nog worden café's gebruikt om zaken af te sluiten. Voor alleenstaanden zijn de café's een mogelijkheid om aan de eenzaamheid te ontsnappen. Ze zijn een trefpunt voor het verzamelen en bespreken van nieuwtjes, waarbij leerlingen uit het middelbaar onderwijs niet ontbreken. Ook voor het familiale leven zijn ze onmisbaar zoals bij communiefeesten, geboortes, huwelijken, overlijdens ... Uit het verenigingsleven zijn de cafés niet weg te denken: supportersclubs, wielersclubs, schuttersgilden, duivenverenigingen, vinkeniers, kaartclubs, biljartclubs, spaarkassen en flipperkasten kunnen niet zonder.

Het Herbergleven tijdens het Ancien Régime was aan heel wat beperkingen onderworpen. De deftige herbergen waren sociale en economische contactpunten. Vreemde handelaars werden door de waarden op de hoogte gebracht van de plaatselijke reglementering en kooplui. In de jeneverkroegen ging het er veel wilder aan toe. Om de losbandigheid en het geweld in te perken was het verboden wapens te dragen, ook pluimen op de hoed waren niet toegelaten, ongehuwde meisjes mochten niet dansen en niet drinken, het sluitingsuur was 's winters om acht uur, ... In de 19de eeuw was het herbergleven veel levendiger dan nu. Zo hadden in de periode 1850-1910 tijdens de wintermaanden december tot februari te Kortrijk drie- of vierdaagse "saucissenkermissen" plaats. De herbergiers verspreidden uitnodigingen met het programma. Er waren allerhande spelen met prijzen en buiten de worsten waren er koteletten en biefstukken, zelfs oesters. Nu wordt er geen plezier meer gemaakt in de cafés: er zijn geen accordeonisten en geen zangers meer; de buurtkermissen verdwijnen en sommige cafés zijn enkel 's avonds nog open.

In de Middeleeuwen kon men de alcoholplaag nog terugvoeren op het besmette drinkwater, waardoor de mensen op bier aangewezen waren en er in de herbergen een overmatig bierverbruik was. In de 18de eeuw nam de plaag toe. Dit leidde tot beperkingen en in 1779 tot een strenge ordonnantie van keizerin Maria Theresia. De 19de eeuw was zo mogelijk nog slechter. Een onderzoek van E. Ducpétiaux uit 1853 toont echter aan dat in België een arbeider gemiddeld 2,2 % van zijn loon besteedde aan bier en jenever. Een vroege wet tegen het drankmisbruik was de wet Vandevelde uit 1919, die verkoop van sterke dranken, van meer dan 18%, verbood in openbare gelegenheden. In de laatste jaren hebben de strenge wetten op het alcoholgehalte in het bloed van autobestuurders, de dronkenschap sterk doen afnemen.

In Kortrijk ging het er blijkbaar altijd zeer levendig aan toe. Aan het aspect van *de ontucht* worden in het boek heel wat bladzijden gewijd. In de middeleeuwse gemengde stoven, waar mannen en vrouwen samen een

bad namen, was er nadien mogelijkheid om zich in een alkoof terug te trekken. Meer openbaar waren de eigenlijke bordelen, die reeds einde 15de eeuw vermeld werden. Feitelijke reglementering begint met Napoleon, die de lichte meisjes verplichtte hun beroep in vaste instellingen uit te oefenen. In de 19de eeuw werd onderscheid gemaakt tussen eigenlijke bordelen met vaste bewoonsters en rendez-vous-huizen voor losse meisjes.

De prostituees dienden zich in te schrijven in een register van de stad. Kenmerkend voor deze vrouwen waren de korte verblijfsduur van slechts enkele maanden en het rondtrekken van stad tot stad en het veelvuldige verhuizen van de bordelen zelf. De overheid onderscheidde vier soorten ontucht: de geheime prostitutie, die zeer moeilijk op te sporen was, het aansporen van minderjarigen tot ontucht, openbare zedenschennis door de waardin of een andere vrouw in de gelagzaal en rendez-vous huizen voor onregelmatige koppels. Tijdens de twee wereldoorlogen was er bijkomende controle door de Duitsers. Ze vreesden namelijk dat hun soldaten besmet zouden worden met een venerische ziekte, wat hun strijdbaarheid zou verminderen. In 1948 werd de prostitutie geliberaliseerd. Vrouwen kregen het recht zich te prostitueren op voorwaarde dat ze niet door derden werden uitgebuit. Tot in de jaren vijftig werden de bordelen uitgebaat door zelfstandige dames, die zichzelf opgewerkt hadden. Nadien trachtte het Rijselse milieu de controle over de rosse buurt over te nemen, maar in het begin van de jaren 1990 werd het verdrongen door de Noord-Afrikaanse maffia. Sedert de jaren 1960 is het aantal ontuchthuizen aan het dalen, waarschijnlijk te wijten aan de lossere zeden en aan het verschijnsel van meisjes die actief zijn in appartementen. Vlaamse meisjes zijn zeldzaam geworden. De meisjes komen nu uit Noord-Frankrijk, Thailand, de Filipijnen, Afrika en Oost-Europa.

Als voorlaatste kenmerk komt *het herbergenbestand* aan bod. Een grafiek van de evolutie van het aantal horecabedrijven en een van het aantal inwoners per horecabedrijf tonen een laagteperiode in het aantal bedrijven van 1800 tot 1850, een toename tot een piek in 1903 en daarna weer een daling tot in 2000. De oorzaken van de daling vanaf de jaren 1960 liggen wel in het tv-kijken thuis, de hoge prijs van het bier in de cafés, andere levenswijze (uitstappen i.p.v. cafébezoek) en strenge controles op het alcoholgehalte in het bloed.

De herbergnamen waren in het Ancien Régime allemaal in het Nederlands. Tijdens de Franse periode was er een natuurlijke verschuiving naar het Frans, met een hoogtepunt van 33,2% in 1898, en een gestage opgang van het Engels vanaf 1950 tot 11% in 1998. De namen werden gekozen uit plaatsnamen, uit persoonsnamen zoals Bij Dicke Marie, uit handel, nijverheid en ambachten, uit sfeerschepping bv. door internationaal bekende namen als Carlton, uit de natuur, uit volksgeloof en vele andere groepen, 16 in totaal.

Het tweede en grootste deel van het boek geeft de rijkelijk geïllustreerde inventaris van de 1.550 Kortrijkse herbergen, restaurants en hotels. De indeling is alfabetisch per straat en voor elke straat per huisnummer. Voor elke drankgelegenheid worden vermeld: de brouwer, de datum van opening en sluiting, gebeurlijk verschillende namen van het etablissement, soms wordt de waard of waardin vernoemd, worden de activiteiten en de inrichting beschreven en honderden anekdotes verteld tot en met negen moorden.

Het boek leest vlot tot aan de inventaris en geeft een goed inzicht in onvermoede aspecten van het horecaleven, doorspekt met beelden uit het leven gegrepen. Uiteraard is de inventaris geen roman en is niet in één ruk uit te lezen. Maar dat is ook niet de bedoeling. Van het tweede deel moet men bedachtzaam genieten. Het staat bol van inlichtingen over het leven in Kortrijk vroeger en nu en is als dusdanig een rijke informatiebron voor heemkundigen, volkskundigen en lokale geschiedschrijvers. Voor elke Kortrijkzaan, die iets of wat voor zijn stad voelt, is het boek een aanrader. Voor mij, als niet-Kortrijkzaan, was het een openbaring en gaf het terzelfdertijd een goed beeld hoe het er in andere steden aan toeging. Eén enkel woordje van kritiek: voor een boek dat zoveel tijd gevraagd moet hebben om te schrijven, had er best wat meer tijd uitgetrokken mogen worden om de vele drukfouten er uit te halen. In het begin storen ze, maar nadien vallen ze niet zo erg meer op.

VAN HOONACKER (Dr. E.), *Het herbergleven in Kortrijk*. Kortrijk, Egied Van Hoonacker, 2002, 336 blz., 250 ill.

Het boek is verkrijgbaar in de boekhandel, bij de auteur of door overschrijving van 32 euro op rekening 385-0527582-62 van E. Van Hoonacker, Stationsstraat 112, B 8500 Kortrijk.